

AZ 1949. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS CSALÁDSTATISZTIKAI ADATAI

A társadalmi együttélés alapvető formája a család. A család jellegét minden társadalom a maga képére formálja. Engels szerint: „A civilizációnak megfelelő és vele véglegesen uralomra kerülő családi forma a monogámia”.¹ A kapitalista családra jellemző az, amit a Kommunista Kiáltvány így fogalmaz meg: „Mi a mai polgári család alapja? A tőke, a magánkereset. Teljesen kifejlődve csak a burzsoázia számára van meg; de kiegészítői: a proletár kikényszerített családtalansága és a nyilvános prostitúció.”²

A szocialista társadalomban a család — a férfi és a nő közössége — megszabadul a polgári társadalom hazugságaitól, egyenlőtlenségétől. A szocialista ember magánélete, családi élete elválaszthatatlan társadalmi kötelezettségeitől, összhangban van a szocialista állam magasabbrendű elveivel. Más a tartalma a családnak — az együttélés alapvető formájának, az állami élet alapjának — a kapitalista és a szocialista társadalomban. A családra vonatkozó statisztikai adatok értékelésénél a család osztályjellegéből kell kiindulni.

A mi társadalmunk családja, amit egyfelől a kizsákmányoló osztályok megszüntetése, a dolgozók, munkások és parasztok politikai, gazdasági és kulturális színvonalának emelkedése, másfelől a kapitalizmus viszonyainak a családok felépítésére és összetételére hosszú évtizedeken át érvényesülő deformáló hatása jellemez, ezt a kettősséget tükrözi vissza. Társadalmunk a dolgozó nép társadalma, de ezen belül 5—6 esztendő szocialista építése még nem tudta kiküszöbölni a kapitalizmus családot, társadalmat bomlasztó, nem teljes családokat létrehozó, a családokat szétforgácsoló, gyermekeket szülőktől elválasztó, a családi élet tisztaságát fertőző hatásának következményeit. Annál is inkább így van ez, mert a népszámlálás alkalmával számbavett családoknak 88%-a még a felszabadulás előtt alakult, kapitalista körülmények között jött létre. Ugyanakkor a családstatistikai adatok bizonyos mértékben visszatükrözik társadalmunk megváltozott osztályszerkezetét, a dolgozók helyzetének, családi életének fokozatos javulását.

*

A családszatisztika feladata a családok összetételére, a családtagok, a családban élő gyermekek és keresők számára, továbbá a családok lakásviszonyaira vonatkozó összefüggések vizsgálata. A családstatisztika megfigyelési egysége a család. A családot a következőképpen határozhatjuk meg: a család az emberek olyan csoportja, amelyben a tagokat vérségi kötelék és közös háztartás fűzi egybe. Magyarországon családstatistikai

¹ Marx—Engels: Válogatott művek, Szikra, Budapest, 1949, II. kötet, 320. old.

² U. o., I. kötet, 26. old.

feldolgozás első ízben az 1949. évi népszámlálás alkalmával készült. Ezért nem lehet a népszámlálás által szolgáltatott adatokat a korábbi esztendőik adataival egybevetni.

Általában a kapitalista statisztika elhanyagolja a család vizsgálatát. Különösen kevésbé törődik a dolgozók családjainak vizsgálatával. Azokban az esetekben, amikor az adatok közvetve a családokra vonatkoznak, — így például a háztartásstatisztikai vizsgálatnál —, általában olyan munkás-családokat vesznek alapul, amelyek csupán a burzsoá statisztikusok képzeletében léteznek. A burzsoá háztartásstatisztika — ez alól nem kivétel a felszabadulás előtti magyar háztartásstatisztika sem — cinikus nyíltsággal hagyta ki megfigyelési köréből azokat a családokat, amelyekben munkanélküliek vannak, vagy évi jövedelmük egy meghatározott összegnél kisebb. Egy amerikai statisztikai kiadvány megállapítja az Amerikai Munkaügyi Hivatal által rendszeresített háztartásstatisztikáról, hogy „a kiválasztás magasabb gazdasági csoportot képvisel, mint ami az amerikai város bér munkásságára általában vonatkozik“.³

A kapitalista statisztika mindent elkövet, hogy a kapitalista társadalom családjainak nyomorúságos helyzetét, a családi élet bomlását, a nők egyenlőtlenségét a családon belül elkendőzze. A kapitalista társadalomra ma is érvényesek a Kommunista Kiáltvány szavai: „A családot és nevelést, a szülők és gyermekek között levő meghitt viszonyt hangoztató polgári szöbeszéd annál utálatosabb, mennél inkább széttepi a nagyipar a proletárok minden családi kötelességét, mennél inkább válnak a gyermekek közönséges árucikké és munkaeszközzé.“⁴

Jellemzően mutatja a családok anyagi helyzetét a kapitalizmusban az alábbi, a The Economist angol tőkés hetilap által 1950. februárban közölt táblázat.

Az amerikai családok átlagos jövedelme

A családfő neve és bőrének színe	Összesen	1000 dolláron alul	1000 és 2000 dollár között	2000 és 3000 dollár között	3000 dollár és több
Összes családok	38 530	4020	5580	7950	20 980
Nem mezőgazdasági családok	31 810	2340	3980	6570	18 920
Fehér férfi	26 460	1320	2360	5360	17 150
Nem-fehér férfi	2 020	280	550	580	610
Nő	3 330	740	800	630	1 160
Mezőgazdasági családok ..	6 720	1680	1600	1380	2 060
Fehér férfi	5 700	1180	1300	1230	1 990
Nem-fehér férfi	640	330	210	80	20
Nő	380	170	90	70	50

A táblázatból kiderül, hogy az összes családok 45,7%-ának, azaz 17 és ½ millió családnak az évi jövedelme a létminimum alatt van. A Bureau of Labour Statistics 1947. évi becslése szerint — amit erősen alábecsültnek kell tekintenünk — egy négytagú család „megfelelő“ életvívójának biztosításához évi 3000—3458 dollár jövedelem szükséges. A mezőgazdasági családoknál a családok 70%-ának a jövedelme a létminimum alatt van. Természetesen sokkal előnytelenebb a helyzet a néger-

³ Vesztnyik sztatisztiki. Az amerikai háztartásstatisztika hamisításai, 1950. 5. sz., 13. old.

⁴ Marx—Engels: Válogatott művek, Szikra, Budapest, 1949, I. kötet, 27. old.

családok esetében. Itt a nem mezőgazdasági családoknak csupán 30%-a, a mezőgazdasági családoknak 3,1%-a rendelkezik a létminimum feletti jövedelemmel.

*

A népszámlálás családstatistikai feldolgozása a családokat a társadalmi rétegződés és területi elhelyezkedés szerint csoportosítja. A feldolgozásnál a családokat a családfenntartó, a családfő foglalkozása alapján sorolták egyik, vagy másik társadalmi osztályba. Ezért a feldolgozás arról ad képet, hogy a *családfő*eknek milyen a társadalmi rétegződése. Ez természetesen kihat és nagymértékben meghatározza magának a családnak is osztályhelyzetét. Ugyanakkor azonban a feldolgozásból nem derül fény arra a folyamatra, ami nálunk most különösen jelentős, ami a *családon belül* kezdődik meg és eredményeként a parasztok családjaiból egyesek a munkások és értelmiségiek, a munkások soraiból pedig főleg az értelmiség sorait növelik. A családstatistikai feldolgozás a magánháztartásban élő személyekre terjed ki. Az intézeti háztartásban élőket a családstatistika nem dolgozza fel. Ezeknek száma, mintegy 167 000 személy, az adatok között nem szerepel. A feldolgozás két nagy csoportot különböztet meg: a) családokat, b) családtörödékeket.

A családokat a következő családi formák szerint csoportosítjuk:

1. házaspár gyermekkel, vagy anélkül,
2. egy szülő (apa gyerekekkel, vagy anya gyerekekkel),
3. házaspár felmenő vagy más rokonnal és gyermekkel, vagy anélkül,
4. egy szülő (apa, vagy anya) rokonnal és gyermekkel.

A *családtörödékek*nél megkülönböztetünk:

1. részcsaládokat; egymással oldalági rokonságban (sógorságban) lévő együttélő személyeket,
2. egyedülállókat,
3. más családtörödékeket; egymással rokonságban nem levő együttélő egyenemű személyek, bennlakó alkalmazottak, stb.

A családstatistikai feldolgozás tárgyát képező személyek 94,3%-a családban él és összesen 2 285 112 családot alkot. A megmaradt 5,7% családtörödékebe tartozik. Ezeknek több mint $\frac{3}{5}$ -e egyedülálló, $\frac{1}{5}$ -e egyéb családtörödékekben él és kevesebb, mint $\frac{1}{5}$ -e, részcsalád. A továbbiakban az ismertetés alapvetően a családokkal foglalkozik. Az összes népességnek több mint 92%-a él családban. Kétségtelen ez a százalék, amely elég magasnak tűnik, összefügg még a felszabadulás előtti magyar népesség túlnyomóan agrár jellegével. (Az össznépességnek több mint 50%-a helyezkedett el a mezőgazdaságban, ahol a legkevesebb a családtörödékekben élők száma.)

A családok megoszlása területi csoportonként a következő képet mutatja:

Családok megoszlása települési csoportonként

Helységek	Családok	Családban élők		Családtörödékek	Családtörödékekben élők		Népesség	
		szám	%		szám	%	szám	%
Budapest	430 897	1 326 924	86,6	184 458	204 662	13,4	1 531 586	100,0
Nagyvárosok	221 795	763 357	92,4	55 460	62 620	7,6	825 977	100,0
Kisvárosok	496 307	1 788 714	94,8	85 661	98 057	5,2	1 886 771	100,0
Községek	1 236 113	4 643 756	94,9	129 48	150 130	3,1	4 793 886	100,0
Együtt	2 385 112	8 522 751	94,3	454 727	515 469	5,7	9 038 220	100,0

A családban élők aránya legkisebb Budapesten és általában a nagyvárosokban és legjelentősebb a községekben, ami érthető, mert a mezőgazdaságban az önálló gazdaságok nagyobb lehetőséget adnak a családok együttélésére, a családtag munkájának hasznosítására, fékezik a családok bomlását. A családok megoszlása társadalmi rétegenként a következőket mutatja:

A családban és a családon kívül élő népesség száma

Társadalmi réteg	Népesség	E b b ő l			
		családban élők		családtöredékben élők	
		száma	%-a	száma	%-a
Mezőgazdasági munkás	506 173	472 259	93,3	33 914	6,7
Egyéb munkás	2 610 101	2 411 100	92,4	199 001	7,6
Alkalmazott	845 830	760 160	89,9	85 670	10,1
0—5 k. h. birt., bérlő	1 727 017	1 672 330	96,8	54 687	3,2
5—10 k. h. birt., bérlő	1 386 897	1 367 938	98,6	18 959	1,4
10—25 k. h. birt., bérlő	771 215	758 751	98,4	12 464	1,6
25 és több k. h. birt., bérlő	131 623	127 571	96,9	4 052	3,1
Egyéb önálló	870 950	829 443	95,2	41 507	4,8
Be nem sorolható	188 4 4	123 199	65,5	65 215	34,5
<i>Mindössze</i>	<i>9 038 220</i>	<i>8 522 751</i>	<i>94,3</i>	<i>515 469</i>	<i>5,7</i>

Az adatok szerint a családban élők száma legkisebb a munkás- és az alkalmazotti kategóriában. Az alkalmazotti kategóriát bizonyosképpen torzítja az a tény, hogy ide sorolták a nyugdíjasokat is, akiknél koruknál fogva igen magas a családtöredékben élők száma. A munkások családtöredékének aránylag magas aránya visszatükrözi a kapitalista rendszer családokat bomlasztó, a proletárt családtalanná tévő hatását, Marx szavai szerint: „a proletár kikényszerített családtalanságát“.

A helyzet a felszabadulás óta megváltozott. Ezt mutatja például közvetve a házasságkötéseknek a statisztikája. A házasságkötési arányszám 1949-ben és 1950-ben olyan magas értéket ért el, mint 30 esztendeje egyetlen alkalommal sem. Különösen kedvezően alakult az ipari és bányajellegű városok és Budapest házasságkötési arányszáma. Az egész országban legmagasabb a házasságkötések arányszáma Tatabányán, Ózdon és az egyéb ipari és bányajellegű városokban.

A táblázatból az is kiderül, hogy a legmagasabb a családban élők arányszáma a mezőgazdasági népességnél és — bár elég szabálytalanul — a családban élők arányszáma a birtoknagysággal, tehát azzal, hogy mennyi családtagnak tud a gazdaság állandóan munkát adni, párhuzamosan nő. Ezt a megállapítást megerősíti az a kimutatás is, amely a 100 családra jutó családtagok számát részletezi. Ezek szerint éppen az 5—10 és 10—25 holdas kategóriában a legmagasabb a 100 családra jutó tagok száma.

Ha a családtöredékekben élő népességet vizsgáljuk, aszerint, hogy az egyedülálló, vagy más családtöredék csoportjához tartoznak, a következő táblázatot kapjuk. (Lásd a 308. oldalt.)

A táblázat szerint a családtöredékben élő mezőgazdasági munkások mintegy 63%-a élt más „családtöredékben“, feltehetőleg a népszámlálás időpontjában túlnyomórészt a kulákok alkalmazottjaként. Hasonlóan az egyéb munkáskategóriába soroltak 32%-os „más családtöredékét“ is főként a háztartási alkalmazottak teheték ki.

Társadalmi réteg	Család- törredékben élő népes- ség száma	Ebből					
		Részcsaládban		Egyedülállóan		Más családtörredékben	
		élő népesség					
		száma	%	száma	%	száma	%
Mezőgazdasági munkás	33 914	3 464	10,2	9 057	26,7	21 393	63,1
Egyéb munkás	199 001	30 553	15,4	104 163	52,3	64 285	32,3
Alkalmazott	85 670	21 308	24,9	59 184	69,1	5 178	6,0
0—5 kat. hold birt.	54 87	15 176	27,8	39 191	71,6	320	0,6
5—10 kat. hold birt.	18 959	7 985	42,1	10 843	57,2	131	0,7
10—25 kat. hold birt.	12 464	5 779	46,4	6 602	33,0	83	0,6
25 és több kat. hold birt.	4 052	1 920	47,4	2 095	51,7	37	0,9
Egyéb önálló	41 507	11 931	28,8	28 571	68,8	1 005	2,4
Be nem sorolható	65 215	7 729	11,9	49 553	76,0	7 933	12,1
<i>Mindössze</i>	<i>515 469</i>	<i>105 845</i>	<i>20,5</i>	<i>309 259</i>	<i>19,5</i>	<i>100 365</i>	<i>60,0</i>

A családok létszáma tekintetében is jelentősek az eltérések az egyes társadalmi rétegek között.

Társadalmi réteg	Családok száma	Családban élők száma	100 családra jutó tag
Mezőgazdasági munkás	132 317	452 268	342
Egyéb munkás	704 834	2 361 482	335
Alkalmazott	236 887	782 927	330
0—5 kat. hold birt.	477 868	1 675 534	351
5—10 kat. hold birt.	333 161	1 372 177	412
10—25 kat. hold birt.	181 001	767 727	424
25 és több kat. hold birt.	34 248	135 325	395
Egyéb önálló	239 032	855 497	358
Be nem sorolható	45 714	119 805	262
<i>Mi.össze</i>	<i>2 385 112</i>	<i>8 522 742</i>	<i>357</i>

Legnagyobb létszámúak az 5—10, 10—25 kat. holdas gazdasággal rendelkező családok. Ezeknek jelentős része a felszabadulást megelőzően a törpebirtokosok vagy éppen a nincstelenek kategóriájába tartozott. Ismeretes, hogy a földreform során a juttatás a családok létszámával arányosan nőtt. Ezt mutatja a következő összeállítás:

A földreform során juttatásban részesültek átlagos létszáma

Juttatás nagysága	A családok átlagos létszáma
0—1	3,35
1—2	3,48
2—3	3,63
3—4	3,92
4—5	4,02
5—6	4,24
6—8	4,57
8—10	5,11
10—15	5,73
15-nél nagyobb	5,68

A 0—5 kat. holdas birtokosok aránylag alacsonyabb családlétszáma is mutatja, hogy általában a kisebb lélekszámú családok voltak azok, melyek nem kaptak földet, vagy kevesebb földhöz jutottak. Ugyanekkor ezeknek a családoknak a tagjai — éppen a nagyobb család megélhetését biztosítani nem tudó birtoknagyság miatt — hajlamosabbak a családból való kiválásra és a városban, az iparban való elhelyezkedésre.

Az összes gazdasággal rendelkezők közül ennél a kategóriánál a legalacsonyabb a családban élők száma. Ugyanezen oknál fogva aránylag alacsony a mezőgazdasági munkások családlétszáma is. A városban élőknel általában kisebb a család lélekszáma, mint a vidékieknél. Ez alapvetően két okra vezethető vissza: a házasságok alacsony termékenységre és a családból való kiválásra. A munkásoknál főként az utóbbi hatás érvényesül. A proletár „családtalanságának“ azt a vonását mutatta az előbbi két táblázat is, amely szerint a munkásoknál magas (7,6%) a családtörödéken élők arányszáma és a családtörödéken belül magas (52,3%) az egyedülállóké. Más az oka az önállók, tehát a túlnyomóan tőkés „családtalanságának“. Ezen belül például különösen alacsony (325) a 100 önálló kereskedőcsaládra jutó tagok száma. A tőkés, általában a polgári rétegek családjának alacsony lélekszáma lényegében a kapitalizmus gyáva, önző és reakciós világnézetét tükrözi vissza. A burzsoáziának részint érdeke, hogy a vagyon ne szakadjon szét, részint parazita szükségletének kielégítését gátolja a gyermek.

Különösen az előbbi ok hatása érvényesül abban, hogy a 25 holdnál nagyobb birtokosoknak, a kulákoknak a családlétszáma kisebb, mint az 5—10, vagy a 10—25 holdasoké.

*

Teljesség szempontjából a családok kétfelé oszthatók. Az egyik csoportba tartoznak azok a családok, amelyekben mind a két szülő, férj és feleség gyermekkel, vagy gyermek nélkül együtt élnek, a másik csoportba pedig azok a családok, amelyekből az egyik szülő hiányzik, tehát amelyben csak egy szülő él gyermekével együtt. A családoknak ilyen szétválása több okra vezethető vissza. Így az egyik szülő elhalására, házasságon kívül születésre, válásra, vagy különélésre, stb. A családok túlnyomó többségében — 87% — megvan a két szülő, és 13%-ában az egyik szülő hiányzik. Magas például a csak egy szülővel élő gyermekek száma a nyugdíjasoknál, aminek oka a családfe elhalálozása.

Bár a társadalmi rétegek között az eltérések nem különösen szembe-tűnők, mégis megállapítható az, hogy a tőkés rétegében alacsonyabb a nem teljes családok aránya, mint a proletár kis- és középbirtokosok rétegében.

*

A következő összeállítás a családok átlagos nagyságát szemlélteti:

Családok összesen	E b b ő l					
	2	3	4	5	6	7 és több
	tagú család					
2 385 118	677 248	674 099	504 174	273 950	132 333	123 319
100,0	28,4	28,3	21,2	11,5	5,5	5,2

Amit a fentiekben az átlagos családlétszámról mondtunk, itt is érvényes. A kapitalista rendszerben, annak ellenére, hogy a magas családlétszám, a sok gyermek szakadatlan gondot jelentett a munkás- és a dolgozó parasztszülőknek, mégis ezeknek az osztályoknak a születési arányszáma volt a legmagasabb. A tőkés kényelemszeretetből, a vagyon kényeszerű szétaprózásától való félelmükben óvakodtak a családok létszámának

szaporításától. A szocializmusban minőségi változás következett be a nagylétszámú családok helyzetében. A gyermekek felnevelése, jövője nem jelent gondot többé, nem teher, az állam sokirányú gondoskodása elkíséri a dolgozók gyermekét az ingyenes bölcsődéktől, napközi otthonoktól, általános iskoláktól kezdve egészen a közép- és felsőfokú iskolákon tanuló ösztöndíjasok támogatásáig. A szocialista haza erkölcsi és anyagi megbecsülésének jele Népköztársaságunk Elnöki Tanácsának rendelete az Anyasági Érdemrend és Érdemérem alapításáról.

A család megosztási arányát a tagok létszáma és társadalmi rétegek szerint az alábbi táblázat mutatja:

Társadalmi réteg	Családok összesen	E b b ő l					
		2	3	4	5	6	7 és több
		személyes család					
Mezőgazdasági munkás	100,0	30,2	23,7	18,6	10,7	5,7	6,1
Egyéb munkás	100,0	30,5	30,4	20,8	10,0	4,4	3,9
Alkalmazott	100,0	34,0	31,3	21,3	8,9	3,1	1,4
0-5 kat. hold birt.	100,0	20,2	20,0	21,1	11,2	5,3	4,2
5-10 kat. hold birt.	100,0	18,3	23,4	23,4	16,2	9,2	9,5
10-25 kat. hold birt.	100,0	20,2	22,1	21,5	15,2	9,1	11,9
25 és több kat. hold birt.	100,0	25,1	20,1	22,5	14,0	6,6	5,7
Egyéb önálló	100,0	28,8	29,8	22,1	10,9	4,6	3,8
Be nem sorolható	100,0	50,3	23,3	10,5	4,1	1,6	1,2
<i>Mindössze</i>	<i>100,0</i>	<i>28,4</i>	<i>28,3</i>	<i>21,2</i>	<i>11,5</i>	<i>5,4</i>	<i>5,2</i>

Legmagasabb lélekszámúak a családok a mezőgazdaságban, kisebb a munkásoknál. Ennek az oka kettős lehet. Vagy hogy alacsony ennek a rétegnek a születési aránya, vagy hogy a munkáscsaládokból (amelyeknek nagy részét, mint mondtuk, a felszabadulás előtt alapították és amelyek ezért túlnyomóan a kapitalista rendszernek a munkáscsaládra gyakorolt befolyását tükrözik vissza) megélhetési gondjaik következtében hamar váltak ki a családtagok, hogy önálló keresővé lehessenek. Hogy ez utóbbi ok helytálló, mutatja a 100 családra jutó 14 éven aluli gyermekek számának alakulása. A 14 éves gyermekek, akik szükségszerűen a család kötelékében kell maradjanak, mutatják lényegében, hogy mennyire hajlamos egyik, vagy másik osztály családja nagyobb számú gyermek felnevelésére. Ezek aránylagos száma a munkásoknál aránylag magas (100 családra jutó 14 év alatti gyermekek száma 90). Ugyanakkor például az önállóknál, ahol látszólag kedvezőbben alakul mind a 100 családra jutó családtagoknak, mind a magasabb létszámú családoknak a száma, a 100 családra eső 14 éven aluli gyermekek száma csak 81. E két szám egybevetése közvetve megmutatja, hogy míg a munkásoknál, ahol magas a családban élő fiatalok gyermekek száma, az idősebbeket a családi otthon elhagyására az anyagi helyzet kényszerítette és ez okozta végeredményben az aránylag alacsony családlétszámot, addig a kapitalistáknál az alacsony családlélekszám oka a kényelemszeretet, a sok gyermektől való félelem, amit visszatükröz, hogy ezeknél a rétegeknél a 100 családra jutó 14 éven aluliak száma is a legalacsonyabb értékek egyikét adja.

*

A családstatistikának egyik feldolgozása a családokat a keresők száma szerint csoportosítja. Általában a családoknak 61,6%-a csak egy keresővel rendelkezik. Ha ezt a számot, illetve a 100 családra jutó átlagosan 153 keresőt a 100 családra jutó átlagos 357 családtaggal egybevetjük, az derül

ki, hogy 100 családból átlagosan minden 150 keresőre 200 eltartott jut. Ez megfelel körülbelül annak a népszámlálás által szolgáltatott aránynak, amely szerint az ország lakosságának mintegy 47%-a kereső.

Ha eltekintünk a mezőgazdasági népességtől, amelynél a segítő családtagok nagy száma miatt a keresők átlagos száma is magas, akkor az egy keresővel rendelkező családok aránya az összcsaládok 61,6%-áról 67%-ára emelkedik. A 100 családra jutó keresők és a 100 keresőre jutó eltartottak számát az alábbi tábla szemlélteti:

Társadalmi réteg	100 családra jutó kereső	100 keresőre jutó eltartott
Mezőgazdasági munkás	138	159
Egyéb munkás	144	138
Alkalmazott	141	128
0—5 kat. hold birt.	151	132
5—10 kat. hold birt.	178	130
10—25 kat. hold birt.	192	119
25 és több kat. hold birt.	183	103
Egyéb önálló	142	145
Be nem sorolható	102	163
<i>Mindössze</i>	<i>153</i>	<i>134</i>

Eszerint a 100 családra jutó keresők aránya legmagasabb a mezőgazdaságban, aminek a segítőcsaládtagok már említett magas aránya az oka. Ezt igazolja az a másik népszámlálási összeállítás, mely a lakosságot osztályhelyezete szerint tünteti fel. Eszerint például míg az 1—5 kat. holdas földművesek száma 337 000, segítőcsaládtagjaik száma mintegy 148 000. Míg az 5—10 kat. holdas földművesek száma 320 000, segítőcsaládtagjaik száma 270 000 és míg a 10—25 kat. holddal rendelkező földművesek száma 343 000, segítőcsaládtagjaik száma 300 000.

Az előbbi táblázat nem teljesen hiven tükrözi vissza a keresők aránylagos súlyát a családokban, mivel eltekint a családnagságtól. Világos, hogy a nagylétszámú, illetve kislétszámú családokra jutó keresők átlagos száma nem vehető egybe, mivel az előbbiben egy keresőnek több, az utóbbiban egy keresőnek kevesebb családtagot kell eltartania. Helvesebben mutatkoznak az arányok, ha a 100 családtagra eső keresők számát vizsgáljuk. Ez átlagosan 43, és majdnem valamennyi kategóriánál azonos értéket mutat. A legalacsonyabb — eltekintve a számszerűleg jelentéktelen rétegektől — a mezőgazdasági munkásoknál, ami azzal függ össze, hogy itt aránylag magas a családlétszám és ezen belül a 14 éven aluli gyermekek száma. (A mezőgazdasági munkásoknál 100 családra 100 14 éven aluli gyermek jut.) A legmagasabb a nyugdíjasoknál, aminek oka az, hogy a nyugdíjasok, idősebb házaspárok, általában felnőtt gyermekeiktől külön élnek. Magas a 100 családtagra eső keresők száma a mezőgazdasági népességénél, ami a segítőcsaládtagok ismert magas számával magyarázható. Általában azonban le kell szögezni azt, hogy a száz családra jutó keresők száma igen kicsi ingadozást mutat az egyes rétegek között.

*

A családstatistika a családok lakással való ellátottságát is vizsgálja. A vizsgálat csupán arra terjedt ki, hogy a családok hány szobás lakásban laknak és nem foglalkozott a lakás egyéb minőségi jellemzésével, nevezetesen a lakások felszereltségével, világossági, hőmérsékleti, nedvességi

kérdéseivel. Bár megközelítően, ez a mennyiségi vizsgálat is helyesen mutatja a családok lakással való ellátottságát. Az adatok értékelésénél fel kell figyelni a következőkre: amit a bevezetőben a családok szerkezetéről általában mondtunk — tehát hogy a családok mintegy 90%-ukban a felszabadulás előtt jöttek létre, ezért szerkezetükben, tagoltságukban nagyrészt a kapitalista társadalom családellenes politikájának hatásait tükrözik —, érvényes a családok lakásstatistikai adataira is. A felvétel az 1949. január 1-i állapotot tükrözi, amikor még államunknak elsősorban a háború és a fasiszta dúlás következtében tönkretett épületek és lakóházak helyreállításával kellett foglalkoznia. Ezt a feladatot sikeresen oldottuk meg. Erről tanúskodnak az ugyancsak a népszámlálás alkalmával begyűjtött lakásstatistikai adatok. Ezek szerint a háború folyamán az országban mintegy 355 000 lakóház — az összes lakóházak 20%-a — sérült meg könnyebben vagy súlyosabban. Ebből a népszámlálás időpontjáig helyreállítottak mintegy 334 000 lakóházat, az összes megsérült lakóházak 94%-át. A helyre nem állított lakóházak száma kb. 21 000. Ugyanakkor 1945 óta 1949. január 1-ig mintegy 73 000 új lakás épült. Tehát a lakóházállomány kb. 50 000-rel több volt már 1949. január 1-én, a népszámlálás időpontjában, mint a felszabadulás előtt. Ha összevetjük az 1949. évi népszámlálás időpontjában kimutatott lakásállományt az 1941. évivel, kiderül, hogy majdnem 80 000-rel több volt a lakások száma 1949-ben, mint 1941-ben.

Ismeretes, hogy az 1949- és 1950-es években közel 45 000 új lakás épült. Ma tehát a lakásállomány az 1941. évi 125 000-rel haladja meg. Kormányunk új falusi lakótelepek, modern egészséges lakóépületek, szövetkezeti lakóházak építésével számolja fel a kapitalizmus által ránhagyott lakásviszonyokat. Igazolódna Engels szavai: „... csak a szociális kérdés megoldásával, tehát a tökéletes termelési mód megszüntetésével válik egyúttal lehetővé a lakáskérdés megoldása”.⁵ A felemelt ötéves tervben is kifejezésre jut a Párt messzemenő gondoskodása a dolgozók anyagi, kulturális helyzetének, lakásviszonyainak javításáról: az eredetileg tervezett 180 000 lakás helyett 220 000 új lakást építünk az ötéves terv folyamán. Míg a kapitalizmus által ránhagyott nagyméretű lakáshiányt tervgazdaságunk felszámolja, addig is követjük Engels szavait: „Eleinte azonban minden társadalmi forradalomnak úgy kell majd vennie a dolgokat, ahogyan vannak és a meglévő eszközökkel kell segítenie a legrikítóbb bajokon. Ezen a ponton már láttuk, hogy a lakásínségen rögtön segíteni lehet a vagyonos osztályok tulajdonában lévő luxuslakások egy részének kisajátításával és a többibe való betelepítésével.”⁶ Hogy ezen a téren már 1949. január 1-ig, a népszámlálás időpontjáig, is jelentős eredményeket értünk el, mutatja, hogy 1930-hoz képest a 100 magánlakásra jutó személyek száma 7%-kal, a 100 lakóhelyiségre jutó személyek száma 6%-kal csökkent. Az összehasonlításnál tulajdonképpen figyelembe kell venni, hogy 1930-ban, a válság első felében igen sok lakás állott — a magas bér megfizethetatlensége miatt — üresen. Ezért helyesebb az összehasonlítást az 1920. év adatai alapján végezni. Eszerint 1920-hoz képest a 100 magánlakásra eső jelenlevők száma 15%-kal, a 100 lakóhelyiségre eső jelenlevők száma 20%-kal esett. 1941-hez képest (erre az összeírásra vonatkozó anyag részben a háborúban elpusztult) rendelkezésre áll a 100 lakó-

⁵ Engels: A lakáskérdéshez. — Marx—Engels: Válogatott művek, I. kötet, 571. old.

⁶ U. o. 572. old.

háza jutó jelenlévők száma. Ez a szám 1949-ben 7%-kal kevesebb, mint 1941-ben.

A népszámlálás családok lakásviszonyaira vonatkozó adatai szerint a családok mintegy 63%-a él egyszobás és 27%-a kétszobás és többszobás lakásban. A megmaradó 10% megoszlik az egyéb jog címén lakók, tehát a szülőkkel, rokonokkal együttélők (mintegy 8%), albérlők, stb. között. Általában Budapesten a lakásviszonyok valamivel kedvezőbben alakultak, mint a kisebb városokban, vagy községekben. Társadalmi rétegenként vizsgálva, a legkedvezőbb a lakásviszonya a kulákoknak (ezeknek 74%-a lakik két- és többszobás lakásban), a kereskedőknek (45,5%-a lakik két- vagy többszobás lakásban), és az értelmiségi foglalkozásúaknak. Legkedvezőtlenebb a lakásviszonya a mezőgazdasági munkásoknak és a törepbirtokosoknak; nem tekinthetők még megfelelőeknek — bár a felszabadulás előtti helyzethez képest jelentős a javulás — a munkáscsaládok 1949 januári lakásviszonyai sem.

A népszámlálás családstatistikai adatainak csak legfontosabb vonatkozásait ismertettük. Az adatok rávilágítanak arra, hogy hogyan és milyen mértékben érvényesülnek a családok számában, szerkezetében, átlagos nagyságában, lakásviszonyaiban a társadalmi és gazdasági hatások. A kapitalizmus előszeretettel beszélt a családi élet szentségéről, azonban lényegében a Kommunista Kiáltvány szavai szerint: „a burzsoázia leszaggatta a családi viszonyról a meghatóan szentimentális fátylat és a pusztá pénz viszonyára vezette vissza”.⁷ A fasizmus pedig az „isten, haza és család” szemfényvesztő jelszavával a dolgozókat hazátlanná, a hazát idegenné, a proletárokat családtalanná tette. A szocialista társadalmi rend erős államot és az állam politikai berendezésének és céljainak megfelelő, az egyén és közösség érdekeit összeegyeztető erős és kiegyensúlyozott családot akar. Ennek előfeltételeit teremti meg a kizsákmányoló osztályok felszámolásával, a kizsákmányolás megszüntetésével, a dolgozók életszínvonalának emelésével és ezzel a család előtt a gazdasági és kulturális lehetőségek szélesre nyitásával. Az 1949. évi népszámlálás családstatistikai adatai egyrészt még visszatükrözik a kapitalizmus családokat romboló hatását, másrészt már részben mutatják következményeiben az új, népi demokratikus rendszert, amikor „a családnak tovább kell fejlődnie, ahogy a társadalom tovább fejlődik, és változnia, ahogy a társadalom változik”.⁸

⁷ Marx—Engels: Válogatott művek, I. kötet, 13. old.

⁸ Engels: A család, a magántulajdon és az állam eredete. — Marx—Engels: Válogatott művek, II. kötet, 236. old.